

גם חברת גמילות חסדים, שבא לפניו עני אחד ושאל על דבר גמילות חסדים, ואמר לו שיתן 75 קאפיקעס; צעק העני: 'הלא אמרו עליכם שאתם איש טוב, ועתה איך נעשיתם רע כזה להלוות לי רק סכום מצער כזה!' – ענהו הגדול הנ"ל: 'הנה, אילו הייתי טוב, גם סכום מצער זה לא הייתי יכול לקבל, שכבר היה נתון לאחרים'. – זה לאות כי רחמנות יתרה מביאה לידי הפסד; ואם ירחמו על הגזלן ולא יענישוהו מפאת הרחמנות, הן ירבו גזלנים, ואם כן, אין זה רחמים על הכלל. משום זה ברור כי גבול לרחמים הוא גם כן רחמים, ואם יהיה להיפך, הרי זה כנגד הרחמים, ומוכרח הוא לקיום העולם שלא יוותר'. (מתוך מכתב מהגרא"א דסלר זצ"ל, לבנו – 'מכתב מאליהו' ח"ג עמ' 336)

(ע"ב) 'מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים. מצאו חסיד אחד...'. – 'מי שעינו צרה בשל אחרים, אפילו את שלו אינו רואה. כל דעתו הוא נותן על ביתו בלבד ומפנהו מהזקיו ומוציאם לרשות הרבים ש'אינה שלו'. ואולם החסיד שעינו יפה בשל אחרים, הוא מטיב לראות יותר ממנו. כיון שעינו יפה בשל אחרים, גם את שלו הוא רואה יפה. רשות היחיד – היום היא שלך, מחר תמכרנה לאחר ותהא שלו; ואולם רשות הרבים – שלך היא תמיד כמו שהיא תמיד של אחרים, וכל הזק שאתה נותן בה, עלול להזיק לך כמו לאחרים'. (מתוך 'איש וביתו', פרק יז)

'מה בור שיש בו כדי להמית... היו פחותין מעשרה טפחים ונפל לתוכו שור או חמור ומת – פטור. ואם הוזק בו – חייב' – יש לפרש שחילוק זה, בין בור שיש בו כדי להמית לבור של ניזקין, רמוז בעומק פשט הכתוב; – לפי שנאמר: 'וכי יפתח איש בור... ונפל שמה שור או חמור... והמת יהיה לו' – ואין כתיב 'ונפל... ומת' (כמו שכתוב בשאר הפרשה, כגון 'כי יגח... ומת... וגם את המת (הידוע כבר) – יחצון'). ואם כן, מהו 'המת יהיה לו' והלא לא שמענו על מיתה כלל? – מזה דרשו (ע' רש"י לעיל ג.) שיש סוג בור של ניזקין ולא של מיתה. ודבר זה נמסר לחכמים שעשרה – עבדי מיתה, תשעה – ניזקין עבדי מיתה לא עבדי. (משך חכמה – משפטים כא, לג.)

דף נא

באורים בפשט וציונים לעיון

'היתה רשות הרבים גבוה ממנו עשרה טפחים, ונפל מתוכה לתוכו – פטור... דל מיניה תקרה ומעזיבה, מגואי לא הוי עשרה' – מבואר בגמרא שבית שאין בתוכו י' טפחים, ואין שם 'בית' עליו, אע"פ שגגו גבוה י' – פטור מן המעקה. וטעם הדבר: שסתם גג אינו בכלל המכשולות שהאדם מוזהר עליהם, לפי שאין הזקן מצוי, כי העומד עליו, זכור בטבעו להזהר, וגם הוא מנהגו של עולם, כמו שמותר לעלות באילן ומותר לבנות גגין ועליות ללא מעקה סביביו, אלא שבגג של בית דירה חידשה תורה מצות מעקה, ולהקפיד על סכנת הנופל, ולדין זה צריכים לתנאי 'בית', שתוכו י' ורחב ד' על ד' (כבסוכה ג.), ועוד. ואפילו בבית שחייבה בו תורה מעקה, לא אסרה תורה על האדם שלא יעלה על הגג בלא מעקה, אלא שמוטל על הבעלים לעשותו, שהרי אין הגג דומה לבור או לסולם רעוע, כאמור.

וכן במה שאמרו שאם רשות הרבים גבוהה מהגג, פטור – אין הנידון בדיני ממונות, מיהו האחראי לאותו נזק (וגם כאן טעם הדבר, שהשפלה שבצד רשות הרבים, אינה דומה לבור ברה"ר, ששם אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, אבל שפלה מן הצד, ניכר הדבר יותר, ואין איש מצמצם עצמו לשם), אלא 'פטור' – מחיוב מעקה, שהיה עולה על הדעת לחייב את בעל הבית, שהרי בבית החמירה תורה להזהר אף בצד הרחוק, ולכן הוצרכו לדרוש 'ממנו' – ולא בתוכו. (עפ"י חו"א – ליקוטים חו"מ יח. וע' רשב"א כאן).

'אמרי, מתניתין דאיגנדר לבור' – נחלקו הראשונים בדבר; יש אומרים שאכן שור שנפל לבור ששה (ואפשר אף בפחות מזה, לפי מש"כ הרשב"א שיש בין הקרקע לכרסו יותר מארבעה טפחים) ומת – חייב בעל הבור בנוקיו, שמצדדים את החלל שבין הקרקע לכרסו של השור. ויש חולקים, שלא חייבה תורה אלא על בור שיש בו כדי להמית גם באופן של 'איגנדר', ולכן אינו חייב עד שיהא בו י' טפחים. (ע' רא"ש; רשב"א; פוסקים חו"מ תי).

'אי דשוו שליח תרוייהו ואמרי ליה זיל כרי לן ואזל כרה להו – אין שליח לדבר עבירה' – ה'משנה למלך' (הל' רוצח ב,ב) נקט (עפ"י רש"י להלן נג.) שה'עבירה' המדוברת כאן היא קלקול רשות הרבים, והכית מכאן שגם בעבירה דרבנן אומרים 'אין שליח לדבר עבירה' (וע' בזה במובא בקדושין מב.) ויש שכתבו שהעבירה היא נתינת מכשול לפני העוברים ושבים, ויש בזה לאו דאורייתא ד'לפני עור לא תתן מכשול'. (ע' מנחת חינוך – נג; משך חכמה – קדושים יט,ד; קובץ שעורים ב"ב אות עו, ועוד).

(ולכאורה עדיין מוכח מכאן כמוש"כ במשל"מ, שאילו היה שליח בעבירה דרבנן, היה ניתן להעמיד באופן ששלחו לחפור ולכסותו היטב. שאז אין בידו עבירה דאורייתא.

והאריכו רבות בספרי המפרשים במשא ומתן מן הסוגיא לענין שאר דיני שליחות לדבר עבירה; בגוי, בפועל, בשהשליח שוגג, ועוד. ע': חידושי הרשב"א בסוגיתנו; שער המלך – תרומות דף יב,א מלוה ולוה דף נה,ב הל' יום טוב לא,ד. ובשאר ספרי האחרונים).

(ע"ב) 'אתמר: בור שעמקה כרחבה...' – למאן דאמר 'אי אפשר לצמצם' (בדברים הנעשים בידי אדם), לכאורה לא ניתן לפרש את הנידון כאן, אלא לפי מה שכתבו התוס' (בכורות מז ועוד) שניתן לעשות בכל כגון דא 'ספק ספקא'; היינו, הסובר לחייב את בעל הבור בבור שעמקו כרחבו, הרי בבור כזה, אף כי אי אפשר לצמצם, הרי ספק אם עמקו יותר מרחבו וחייב, וגם אם שוים הם – חייב, ובגלל שני צדדים לחיוב, יש לחייבו, אף כי אולי רחבו יותר על עמקו.

אמנם, מסקנת רוב האחרונים שאי אפשר להוציא ממון ע"י ספק-ספקא. ולפי זה, תהא מכאן הוכחה שנוקטים שאפשר לצמצם, כדעת ר' יוסי הגלילי. (עפ"י חידושי בית מאיר.

ואולי י"ל, לפי המבואר לעיל שכל הזקוק של ההבל אינו ודאי, וגם הוא נזק טפל לנזק החבט, ואעפ"כ חייבתו תורה מחמתו, ואם כן יש לפרש שנחלקו בבור שלפי מראית העין רחבו כעמקו, אע"פ שאי אפשר לצמצם ושוא אין כאן הבל, הלא החמירה תורה לחייבו אף בספק. והשני סבר, שלא מצינו שהחמירו עליו אלא בודאי הבל ולא בספק הבל).

'וראשון מאימת מיפטר?... חד אמר משמניחו משתמש, וחד אמר משימסור לו דליו... יש ברירה... אין ברירה' – פירוש, לעולם חיוב הניקין מוטל על שניהם, אלא אם קיבל האחרון שמירתו, שאז נפטר הראשון.

הלכך, אם חפרו עתה בור, והלך אחד מהם והניח את השני עם הבור, והלך גם השני ולא כסוה – שניהם חייבים. אבל אם יש כיסוי לבור, ובא הראשון וגילהו כדי להשתמש בו, ואח"כ בא השני והלך הראשון והניח את השני משתמש בבור – השני חייב. וזה שאמרו בגמרא 'שמסר לו דליו' – נראה, שכל שדליו מונח לפניו הרי זה כמסר לו, דסתמא מקבל עליו לכסותו. ו'הניחו משתמש' – הכוונה כשנתגלה הבור וצריך תורה לכסותו.

אמנם, למאן דאמר 'אין ברירה' גם כשאין כיסוי לבור, וצריך עתה להכין לו כיסוי, אם הלך הראשון והניח שני משתמש – השני חייב, כיון שנחשב בשעה משתמש כשואל, שמקבל עליו שמירת נזקיו. (עפ"י חזון איש ב"ק ג, יט. כל זה הוא אליבא דפרוש רש"י. ויש פרוש נוסף בסוגיא, עפ"י גרסת הרי"ף במשנה. ע"ש.)

עוד הביא בחזו"א שם, שמהרמב"ם משמע ש'דליו' הוא הדלי ששואבין בו המים. אך העיר שאין סברא לחלק בין הניחו משתמש בדלי של עצמו או דלי של ראשון. ועוד, בגמרא לעיל (ל.) קראו לכיסוי הבור 'דליו'. (ופרש, מלשון 'הדלה עליו את הגפן') וצידד לפרש כוונת הרמב"ם, שבאותו דלי ששואבין בו, סותמים בו את הבור. הוא הדלי הוא הכיסוי. ואולם הרשב"א פרש שיטה זו כפשוטה, ע"ש בהסבר שיטת ר"ח.

'ככתבם וכלשונם'

'מכריסא דתורא לארעא כמה הוי – ארבעה, אריתא דדלאי כמה הוי שיתא – הא עשרה' – '... ונראה עוד ראייה, וגדולה היא אלי (כפי שיטת חישוב הטפח – 10 ס"מ) מהא דמבואר בב"ק (דנ"א) דמכריסא דתורא עד ארעא ד' טפחים, ע"ש. ואם כי לא נזדמן לי פה בארץ הקדש תורא למדוד, מכל מקום כפי הרשום בזכרוני מכמה פרות, ברור בעיני שאין שם בשום אופן פחות מארבעים צ"מ מכריסא עד ארעא, ולהמקטינים האמה לארבעים ושמונה צ"מ יוצא ד' טפחים 32 צ"מ, וזה אינו כלל, דאפילו בלא מדידה, ניכר שאין שם פחות מארבעים צ"מ כפי הרשום בזכרוני. וראיה גדולה היא'. (שיעורין של תורה' ח, ד.)

וצריך באור מה טעם לא הזכיר דברי הרשב"א כאן שכתב: 'לאו דוקא, דטפי מד' ודאי איכא, ואפילו נפל להפירה פחותה משהה חייב, וחיישינן לה משום טרפה, אלא משום דאריתא דדלאי עמיקא ששה, דהיינו אמת המים, ולהכי קורין לה אמה, מפני שעמוקה אמה, ואמה בת ששה טפחים, די לו אפילו כי ליכא מכריסא ועד ארעא רק בארבעה' עכ"ל).

פרפראות לחכמה

'אחד החופר בור תשעה ובא אחר והשלימה לעשרה – האחרון חייב' – רמז לדבר מן הכתוב: 'וכי יפתח איש בור' – מלא, שאינו חייב אלא אם פותח בור שיש בו כדי להמית. ואילו בכריה כתיב 'או כי יכרה איש בר' – חסר, כי גם בכריה חלקית הרי הוא חייב, ככגון כורה טפח בבור ט'. (וקל אליהו – משפטים)

דף נב

הערות ובאורים בפשט

'כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא..' – כלומר, זה הגלילי היה אמורא (=מתורגמן) של רב חסדא, ורב חסדא היה דורש לו פסוקים של מוסר, לפי שהיו בדורו פרנסים שלא היו מנהיגים את העם כהוגן. וזה האמורא היה משמיע לרבים, והוסיף האמורא משלו בעת הדרשה משל זה. (רבנו יהונתן מלוניל)

(ומצינו ממש כלשון זו בשבת לא: 'כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא, אמר הקב"ה, רביעית דם נתתי בכם...') וכן שם פת. וכן לשון דומה ביחס למתורגמן לדורש – עירובין טז: 'אוקים ר"נ אמורא עליה ודרש...'. וכן שם קד. תענית ה. גטין מג. ב"ב קכו. סנהדרין מד. זבחים צד: חולין ק. גדה סח. וכדומה בסנהדרין ז: 'א"ל ליהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש קום עליה באמורא, קם, גחין עליה...!'

ומשמעות הביטוי בכל אלו כמו 'עליו מטה מנשה' – בסמוך, ועל ידו.

ועוד נמצא בלשון ר"ל הביטוי 'עליו' במשמעות: בעבור, בשביל, בגלל – ע' נזיר כג: 'ונפלו עליו'. ועתוס' יומא מג. (ד"ה הכל) ש'זנתן עליו מים חיים' – פירוש: בשבילו. וכן גרסת הרא"ש במשנה כתובות קט. 'אבא פסק עלי' – בשבילי. אף כאן, דרש האמורא בעבור החכם).

'כסוה הראשון ובא השני ומצאו מגולה ולא כסוה – השני חייב' – רש"י פרש, כגון שהתליע ונשבר הכיסוי. ויש מקום לדייק, שאילו אדם אחר גילהו, אין לחייב את בעלי הבור, הגם שנודע להם על גילויו, אלא את זה הפותח. ואכן כך כתב הר"ד בפסקיו, אלא שחילק בדבר; שאם אין ידוע מי גילהו, מתחייב בעל הבור, שכל עוד לא נטמם הבור – לא נסתלקו מעשיו. ורק אם ידוע מי פתח – חייב הפותח.

(ואין לדייק מרש"י שחולק, מדלא כתב אופן זה, שיש לומר שנקט מלתא דפסיקא, שבגילהו אדם תלוי הדבר אם זוהה אם לאו. וע' פני יהושע שצידד שמוטל עליו ללכת תמיד אל הבור לבדוק אם לא הוסר כיסויו ע"י מאן דהו. וע' ברש"י ותוס' לעיל ט: גבי 'בור דרכו לנתורי').

וע"ע ב'ברכת שמואל' – כג; חידושי ושיעורי ר' ברוך בער – טז).

'וראשון עד אימת מיפטר? ... בכדי שיודיעוהו וישכור פועלים ויכרות ארזים ויכסנו' – לא דנו בשאלה זו אלא בכגון משנתנו, שכיסוהו כראוי והתליע אחר כך, אבל בור שהניחו מגולה – פושע הוא, ולא לתר חייב בנזקיו. (עפ"י הרמ"ה; טשו"ע חו"מ תי, כח ובהגר"א שם. וע"ע בפנ"י).

(א). חפר בתוך רשותו, ואח"כ הפקיר רשותו ולא הפקיר בורו – האם נותנים לו שהות זו – דן בזה החו"א ב"ק ה,א ולא הכריע. ע"ש.

ב. משמע לכאורה מסתימת הדברים, שאין חילוק בין החופר ברשותו לחופר בה"ר שהוא פושע בחפירתו שם (גם אם מכסוהו, שהרי מקלקל את ה"ר), שאם כסוהו ואח"כ הוסר הכיסוי באונס – פטור, כל שלא הודיעוהו ולא סיפק בידו לכרות ארזים וכו'. וצ"ב בסברת הדבר, הלא תחילתו בפשיעה, ולולא שהיה חופר לא היה מזיק. וכן צ"ב בכל הנך דפטרינן להלן, בהתליע ובראוי לשוורים ולא לגמלים וכו'.

(ע"ב) 'זאי דלא שכיחי גמלים פשיטא, אנוס הוא? ... לעולם כראוי לשוורים וכראוי לגמלים,

- ע"ט. א. הפותח בור שהוא מרופד בספוגין, ונפל שם שור ומת – האם בעל הבור חייב?
ב. העושה תל גבוה י' ברה"ר ונפל ממנו אדם והוזק – האם חייב בנזקי?
ג. שור שנפל לבור, שלא כדרך נפילה, אלא ראשו למעלה – ומת, האם בעל הבור חייב לשלם? (ג.)
א. חייב.

ב-ג. לשמואל – חייב, ולרב – פטור. (ולת' אחד בתוס' אינו חייב לשמואל בתל, אלא אם גם חפר שקע באדמה ונפל לתוכו).

פ. מי חייב בנזקי הבור (נזקין ומיתה) במקרים הבאים:

- א. אחד חפר תשעה ובא שני והשלימו לעשרה.
ב. אחד חפר עשרה ובא שני והשלימו לעשרים.
ג. אחד חפר בור והשני הרחיבו.
ד. אחד חפר תשעה ובא שני והניח אבן על פי הבור.
ה. כמקרה הקודם, אלא שהשני סילק את האבן שהניח. (גא)

- א. אם מת שם שור או חמור – השני חייב. הוזק – מחלוקת רבי ורבנן, אם שניהם חייבים או האחרון.
ב. ללשון אחת בדברי רב זביד – כולם מודים ששניהם חייבים. ולל"א (כפירש"י) לרבנן חייב רק השני.
ג. שתי לשונות בדברי רב אשי; ללשון אחת יש להבחין בין הוזק בהבל, שהראשון חייב, או הוזק בחבטה, שאז השני חייב, לפי שקרב את הוזקו. ללישנא בתרא ההבחנה בין מקום נפילת הניזק, שאם במקום שהרחיב – השני חייב.
ד. דינו כחפר תשעה ובא שני והשלימו לעשרה.
ה. ספק בגמרא אם נפטר השני בכך. ועלה בתיקו.

פא. מה הדין בבור של שני שותפין, במקרים הבאים:

- א. שניהם השתמשו בבור, והלך הראשון והניח את השני משתמש בבור, והלך משם השני ולא כסהו – מי חייב בנזקי הבור?
ב. כסהו הראשון ובא השני ומצאו מגולה ולא כסהו, וכבר נודע לראשון ע"י אחרים שהבור מגולה?
ג. כסהו הראשון ובא השני ומצאו מגולה, ולא היה סיפק בידו להתקין כיסוי לבור, ונפל שור לבור. (גא-גב.)
א. מחלוקת תנאים אם השני לבדו חייב, או חייבים שניהם, לפי שלא קבל עליו השני שמירה (כי 'יש ברירה' וכל אחד משתמש בשלו). אך אם מסר לו דליו – מסתמא מקבל שמירה (ול"ד מסר אלא ה"ה כשהכיסוי מונח שם – חזו"א).
ב. לרב – רק השני חייב, ולשמואל – גם הראשון. (ולר' יוחנן – תלוי בגרסאות הראשונים, ודוקא בכדי שהיה בידו להתקין כיסוי).
ג. לשיטת רש"י – השני חייב (ולתוס' – לר' יוחנן פטור).

פב. א. כסה את בורו בכיסוי העומד רק לשוורים ולא לגמלים, והגמלים עוברים שם לפרקים, ובאו גמלים ונפלו בו.

- ב. כנ"ל אלא שבאו גמלים והריעו את הכיסוי, ונפלו בתוכו שוורים.
ג. כנ"ל אלא שלא באו גמלים והריעוהו, אלא התליע המכסה מתוכו. (גב)

א. חייב (רש"י)

- ב. לל"ק – ספק בגמרא ולא נפשט, ולל"ב – חייב.
ג. פטור.